

УДК 323.3

Проблеми соціальної нерівності в Україні в контексті соціальної безпеки

Олексій Шуба,

доктор політичних наук,
завідуючий відділом з гуманітарних
і міжнародних питань
Головного науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України

У статті розглядаються основні аспекти генезису майнової поляризації та її вплив на соціальну безпеку.

Ключові слова: соціальна нерівність, прибуток, бідність.

In the article the author considers the basic aspects of origin of property polarization and its influence on social security.

Keywords: social inequality, income, poverty.

Проблеми соціальної нерівності в Україні останнім часом стали предметом активних громадських дискусій, які ведуться економістами, соціологами та представниками інших наук. Значна кількість учасників цих дискусій акцентує увагу на тому, що прогресуюча майнова поляризація може стати потужним фактором дестабілізації структури соціальної безпеки держави. Зростання розриву між „переможцями” і „невдахами”, багатими і бідними зумовлює значну соціальну напругу, оскільки для населення, яке багато десятиліть існувало в умовах державного розподілу за принципом зрівнялівки, добробут нових груп видається сумнівним з етичної, соціальної і правової точки зору.

У масовій свідомості зберігається уявлення, що відносно однорідне за структурою суспільство за досить короткий період, що зветься „перехідним”, перетворилося на спільноту з одним з найвищих рівнів нерівності. Для України було занадто мало часу, щоб пристосуватися, звикнути до швидкого зростання нерівності прибутків і майна. Лише невелика частка населення змогла досягти економічного успіху, тоді як життєві стандарти середнього українця значно знизилися. Хоча люди й

отримали більше політичних свобод, вони заплатили за це високу ціну. Швидке зростання безробіття, а також низький рівень заробітної платні і пенсій у поєднанні з високою інфляцією призвели до того, що мільйони людей опинилися за межею бідності. При низьких зарплатах і пенсіях, без гарантованої роботи майбутнє багатьох сімей стало невизначеним. Економічна незахищеність супроводжується послабленням дієвих прав особистості і фізичної захищеності [1]. Загальний „ривок” змін від соціалізму до ринкової економіки був, ймовірно, неминучий, але його швидкість і характер не були наперед відомі. Звичайно, немає сенсу з відкладанням реформ, однак необхідна їх обгрунтована послідовність, контрольована урядом, який здатний мінімізувати неминучі ризики.

Однією з характерних рис перехідного періоду в Україні стали суттєві зміни в розподілі прибутків населення, зростання нерівності і бідності. Недаремно першим Указом нового Президента України був Указ „Про невідкладні заходи з подолання бідності”. В ньому наголошувалося, що „виходячи з нагальної потреби в якнайшвидшому подоланні бідності – однієї з найбільш гострих проблем суспільства, від якої страждає значна частина населення України, насамперед сім’ї з дітьми, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безробітні, інваліди, пенсіонери, бездомні громадяни, безпритульні діти, та яка суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні конфлікти, становить загрозу єдності суспільства та національній безпеці України”. Президент визначає подолання бідності, перш за все — її найгостріших проявів, найважливішим пріоритетом у здійсненні реформ в Україні - соціальної державі, яка має на меті впровадження європейських стандартів життя [2].

Якщо стосовно економічної нерівності існують аргументи, котрі підтверджують як позитивний, так і негативний її вплив на економічне зростання, то бідність населення визнається одним з тих феноменів, котрі зумовлюють серйозні соціальні й економічні наслідки. Боротьба з бідністю традиційно розглядається як один з важливих напрямів державної політики.

Найбільш тяжким наслідком економічних перетворень в Україні стала глибока поляризація добробуту населення і дезінтеграція суспільства. Немає сумніву, що в умовах ринку існує і не може не існувати диференціації доходів і споживання. Це спостерігається в усіх розвинених країнах, але в різних масштабах. Однак при оцінці ситуації, що складається в Україні, слід враховувати її специфіку.

По-перше, Україна увійшла в ринок, можна сказати, раптово. При цьому, одні називають вітчизняний ринок диким і варварським, а інші взагалі ставлять під сумнів його існування. По-друге, в колишньому СРСР наприкінці 1980-х років диференціація доходів населення була зовсім незначною. І соціальна політика з теоретичних і не тільки міркувань спрямовувалася на те, щоб масштаби різниці в доходах не перевищували диференціації заробітної платні, яка також була невисокою.

Такі обставини значною мірою визначили труднощі процесу багатопланової адаптації населення до трансформаційних умов. Це не тільки сприйняття нових цінностей і правил взаємодії, але й проблеми активного вбудовування в ринкові структури, участі в економічному житті суспільства. Головним чинником, який створив прірву в життєвому рівні українського населення, є, безумовно, спосіб і форми здійсненої приватизації, яка за своєю сутністю мала характер перерозподілу. Відбувся швидкий перерозподіл величезних багатств, створених за попередні 75 років. При цьому загального зростання виробництва продукції в порівнянні з дореформенним періодом все ще не спостерігається. Отже наші „багаті” і, перш за все, „дуже багаті” доморощені олігархи стали такими майже водночас, казкове багатство „впало з неба” на українських магнатів. Поляризації доходів і розколу суспільства сприяла й прогресуюча інфляція.

Суспільство „миттєво” поділилося на дуже бідних (переважна більшість населення фактично втратила всі свої навіть невеликі заощадження, включаючи й готівку) і дуже багатих, що вже мали певну власність, яка продукувала прибуток. Становленню українського капіталізму сприяла ваучеризація, яка сформувала багатство більшої частини українських власників. Але особливу роль у цьому процесі відіграли аукціони другої половини 1990-х років, на яких власність переходила в приватні руки за 15 – 20 % від її реальної вартості. На сьогодні нагальною проблемою, що породжує загрозу соціальної безпеці, є те, що у нас не сформувався середній клас, існує тільки його прообраз, вельми нестійкий і обмежений за своїм масштабом. Цей фактор може призвести до критичної антагонізації соціуму з наслідками у вигляді соціального вибуху.

Найбільш важкі соціальні наслідки поляризації зводяться до того, що: посилюється дезінтеграція суспільства, яка обумовлює агресію і нестабільність; активізується масова девіантна поведінка, яка проявляється переважно серед молоді (кримінальність, алкоголізм, наркоманія, масові заворушення); зростає потенціал протестної поведінки; відбувається розрив соціальної тканини і відчуження населення у вигляді озлоблення та аномії, що проявляється у „відході від реальності”, виникненні потужної мафії і високому рівні самогубств.

Виснаження людського і соціального капіталу країни робить економічне відродження України ще більш проблематичним завданням; виникає все більше проблем з формуванням громадянського суспільства, чому перешкоджає розгул корупції та мафіозності.

Першочергове завдання сьогодні полягає у відродженні соціальної згуртованості і соціального капіталу, заснованих на підвищенні рівня довіри і не тільки до влади різного рівня, але і людей одне до одного.

Ф. Фукуяма вказував на три джерела формування соціального капіталу, а саме: по-перше, держава покликана утримувати громадський сектор; незважаючи на те, а можливо й саме тому, що центральна влада

прагне вирішувати повне коло макроекономічних завдань, це шкодить капіталовкладенням у людські ресурси, що викликає загострення соціальної нестійкості; по-друге, джерело соціального капіталу - це асоціації і громадські структури, які поки що перебувають в ембріональному стані навіть у контексті виробничих структур; повільно розвиваються благодійні організації, які досить важко долають бюрократичні перепони; по-третє, сім'ї та коло близьких друзів; з одного боку, сім'я нині важко долає побутові проблеми, оскільки третина населення перебуває в стані бідності, що не може не позначатися негативним чином на здоров'ї людей та їх взаємозв'язках; з іншого боку, відчуження спостерігається між батьками і дітьми, між окремими поколіннями, між сусідами і родичами незалежно від рівня матеріальної забезпеченості. Перемагають західні цінності індивідуалізму [3].

Висновки

Проблема соціального капіталу і соціальної згуртованості стає в Україні ключовою. Але вона може вирішуватися лише на базі подолання протистояння між багатими і бідними, здоровими і хворими, українцями і неукраїнцями, між міськими та сільськими жителями, православними і представниками інших віросповідань, різними поколіннями.

Ринкова економіка має свої закони розподілу. Нерівність є не тільки продуктом ринкового механізму, а й необхідною умовою його функціонування, створення і підтримки дієвої системи мотивації та інвестування. Проте нерегульована майнова диференціація не є ознакою цивілізованого суспільства і соціальної держави. Вона має бути в розумних межах, аби не перетворитися на загрозливий фактор для соціальної дестабілізації та соціальної безпеки.

Сучасний етап цивілізаційного прогресу характеризується, передусім, зміною структури чинників розвитку, зокрема домінуванням інтелектуальних технологій та людського фактора. У визначенні стратегічних напрямів розвитку на перший план виходить концепція пріоритетної необхідності забезпечення розвитку людини в інтересах людини та її власними силами. Для цього необхідно створити рівні можливості формування освітнього, творчого, трудового і людського потенціалу та умови для його реалізації. А це означає подолання всіх проявів нерівності – регіональної, етнічної, соціальної, гендерної.

Література:

1. <http://www.razumkov.org.ua>
2. Указ Президента України „Про невідкладні заходи з подолання бідності”, № 274/2010. <http://www.president.gov.ua>
3. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции. - М. - 2004. - 349 с.